

XÂY DỰNG HỆ THỐNG CÂU HỎI NHẪM PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC ĐỌC HIỂU VĂN BẢN KÍ TRUNG ĐẠI VIỆT NAM CHO HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

NGUYỄN THỊ HOA*

Abstract: Building questionnaire in teaching *The Vietnamese mediaeval memoir* is an important way to help students understand the content and also develop reading comprehension skills. Based on the characteristics of the mediaeval memoir, the author built questionnaire about historical background, events, details, art value and ego of writer, making lesson concretized and lively.

Keywords: System of questions, high school students.

Trong bối cảnh nền giáo dục Việt Nam đang thực hiện đổi mới căn bản, toàn diện, đặc biệt là quan điểm dạy học (DH) lấy người học làm trung tâm, hướng đến hình thành và phát triển năng lực cho người học thì vấn đề về phát triển năng lực *đọc hiểu* (ĐH) trong DH *Ngữ văn* ở nhà trường phổ thông càng được chú ý, quan tâm. Theo *Chương trình đánh giá học sinh (HS) quốc tế của PISA*, năng lực ĐH được coi là một trong ba năng lực quan trọng nhất (ĐH, làm toán, khoa học) để đánh giá HS, từ đó đánh giá tính hiệu quả, chất lượng của một hệ thống giáo dục.

1. ĐH gắn với đặc trưng thể loại là một yêu cầu quan trọng của DH *Ngữ văn*

Những tri thức về đặc trưng thể loại qua quá trình tổ chức DH sẽ trở thành phương tiện đặc lực để HS ĐH, tiếp nhận văn bản. Trong thực tiễn DH *Ngữ văn*, thể loại kí trung đại là một trong những thể loại còn gây nhiều khó khăn cho công tác giảng dạy và học tập. Tuy nhiên, với vị trí và những thành tựu của mình trong nền văn học dân tộc, thể loại kí trung đại Việt Nam là thể loại không thể xem nhẹ trong chương trình *Ngữ văn* ở phổ thông.

Trong quá trình DH nói chung và DH ĐH môn *Ngữ văn* nói riêng, câu hỏi (CH) luôn được đặt ra như một phương tiện khám phá, một động lực của sự phát triển tư duy và nhận thức. Đặt được CH là nêu ra được vấn đề, kích thích tư duy suy nghĩ, tìm tòi, phát hiện, giải quyết vấn đề. Để đạt được những hiệu quả tích cực trong học tập, yêu cầu đặt ra chính là cần biết đặt CH thật đúng, “trúng” và tiếp cận chính xác bản chất của vấn đề. Trong DH hiện đại, điều cần lưu ý là CH không chỉ tồn tại dưới dạng “thầy hỏi - trò đáp”, những

lời phát vấn mà các CH còn tiềm ẩn ngay trong chính lời gợi mở của cuộc đối thoại giữa thầy và trò; những câu lệnh, yêu cầu hoạt động trong quá trình tìm hiểu cũng là một dạng thức CH.

Xuất phát từ những khó khăn của người dạy, người học trong việc tiếp cận những văn bản kí trung đại, bài viết đề xuất việc *xây dựng hệ thống CH nhằm phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại Việt Nam cho HS trung học phổ thông (THPT)* nhằm hình thành khung CH then chốt, bao quát nội dung và phương pháp dạy ĐH văn bản, giúp việc ĐH thể loại kí trung đại Việt Nam của HS THPT được thực hiện tốt hơn, qua đó phát triển năng lực ĐH của người học theo yêu cầu đổi mới DH.

2. Các nguyên tắc và yêu cầu khi xây dựng hệ thống CH nhằm phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại cho HS THPT

2.1. Các nguyên tắc khi xây dựng hệ thống CH. Trước hết, khi xây dựng hệ thống CH ĐH, những nguyên tắc về CH trong DH *Ngữ văn* nói chung cần được đảm bảo. Theo tác giả Nguyễn Thanh Hùng trong “*CH trong DH tác phẩm văn chương và những cách nhìn hiện đại*”, các CH được đặt ra cần tác động vào quá trình nhận thức của HS; khai thác ưu thế của các cơ quan cảm nhận; chú ý đến tính rõ ràng của mục đích hỏi, đảm bảo mạch lạc và quy tắc cú pháp - từ đó sẽ gợi ra những điều đáng tìm hiểu và trao cho HS cơ hội bộc lộ ý kiến cá nhân của mình. Nguyên tắc đặt CH trong DH tác phẩm văn chương chính là đảm bảo *tính hệ thống, tính đa dạng và tính phát triển* (logic đối thoại). Bên cạnh những nguyên tắc chung

* Học viên cao học K24, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

này, các nguyên tắc mang tính đặc thù khi xây dựng hệ thống CH ĐH kí trung đại Việt Nam nhằm phát triển năng lực ĐH cho HS THPT cần được đặc biệt quan tâm, đó là:

- *Đáp ứng yêu cầu phát triển năng lực ĐH.* Hệ thống CH cần hướng HS biết đọc và giải mã từ ngữ, nghĩa gốc, nghĩa trong văn cảnh,...; giúp HS xác định chính xác những mảng thông tin quan trọng, cần chú ý, biết liên kết các mảng thông tin, diễn giải - cắt nghĩa các mối quan hệ ý nghĩa bên trong của các thông tin; từ đó phân tích, đánh giá và biết liên kết thông tin trong văn bản với hiểu biết bên ngoài, vận dụng vào các tình huống trong cuộc sống.

- *Đáp ứng yêu cầu DH theo đặc trưng thể loại kí trung đại.* Hệ thống CH hướng dẫn ĐH cần rèn cho HS việc vận dụng hiểu biết về đặc trưng thể loại để khám phá tác phẩm. Trong thể kí trung đại Việt Nam, bối cảnh lịch sử được nhắc tới trong bài kí, đặc điểm cùng những sự việc được ghi kể liên quan đến đối tượng kí, cách kể cùng việc thể hiện “cái tôi” kí sự là những nét đặc trưng cần nhấn mạnh. Hơn thế, việc tìm hiểu văn bản theo “dấu vết tác giả” được coi là một trong những con đường hiệu quả tổ chức DH tác phẩm kí trung đại nói riêng và thể kí nói chung.

- *Đáp ứng yêu cầu DH tích cực.* Hệ thống CH ĐH đa dạng, có tính phát triển là điều cần thiết để tạo nên sự tích cực của chủ thể người học. Việc hiện thực hóa hệ thống CH ĐH với các phương pháp, hình thức tổ chức DH hiện đại phù hợp mới khẳng định được tính ưu việt của giờ học đổi mới. Thêm vào đó, những kĩ năng nêu CH, kĩ năng phản hồi,... của HS cần được giáo viên chú trọng quan tâm thì sự chủ động của người học mới được nâng cao, quá trình học mới biến thành tự học, tự đọc để biết cách học, cách đọc.

- *Đáp ứng yêu cầu DH tích hợp.* Hệ thống CH cần mở ra cơ hội rộng mở để HS vận dụng tổng hợp vốn tri thức (kiến thức tiếng Việt, kiến thức liên môn về chủ đề văn bản, kiến thức về các văn bản cùng kiểu loại,...), vốn sống, những kinh nghiệm đọc trước đó của bản thân để tham gia tích cực vào quá trình ĐH văn bản. Kĩ năng tiếp nhận văn bản phải được rèn luyện cùng kĩ năng tạo lập văn bản, các kĩ năng hỗ trợ như thu thập thông tin,

làm việc nhóm, sử dụng phần mềm ứng dụng tin học,... cần được rèn luyện đồng thời.

2.2. Một số yêu cầu cụ thể khi xây dựng hệ thống CH. Bên cạnh những nguyên tắc nêu trên, việc xây dựng hệ thống CH nhằm phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại Việt Nam cho HS THPT cần đáp ứng một số yêu cầu cụ thể như sau:

- *Thể hiện đặc điểm thể loại kí trung đại, gắn với:*
+ Bối cảnh, con người lịch sử; + Những sự kiện, chi tiết được ghi lại; + Nghệ thuật kí và “cái tôi” kí sự.

- *Thể hiện các mức độ của CH trong quá trình ĐH:*
+ *Mức 1:* CH tái hiện kiến thức - Loại CH theo nghĩa đen, nghĩa bề mặt câu chữ của văn bản; + *Mức 2:* Suy nghĩ và tìm kiếm - CH hướng người học biết kết

Bảng 1

CH then chốt	CH gợi dẫn
Về bối cảnh lịch sử <i>Những đặc điểm nổi bật của bối cảnh lịch sử được ghi kể là gì?</i>	- Bối cảnh và những con người lịch sử được ghi/kể trong văn bản là gì? - Em đã có những hiểu biết nào về bối cảnh và những con người lịch sử đó? Ấn tượng mạnh mẽ nhất là gì? Em tìm thấy mối liên hệ nào giữa “cái tôi” kí sự với bối cảnh, con người lịch sử được ghi kể? - Em dự đoán bản thân sẽ có thêm được những tri thức, sự đánh giá như thế nào về bối cảnh và con người lịch sử qua việc tiếp nhận văn bản?
Về những sự kiện, chi tiết được kí sự <i>Những sự kiện, chi tiết được ghi kể đã góp phần thể hiện thông điệp của tác giả như thế nào?</i>	- Những sự kiện, chi tiết nào đã được ghi kể? Hãy đọc kĩ chú thích để hiểu rõ văn bản và tóm tắt lại các sự kiện, chú ý gắn với những mốc thời gian, địa điểm, con người cụ thể (nếu có). - Trong từng sự việc, chi tiết có điểm gì nổi bật, đáng lưu ý đối với việc thể hiện bối cảnh, con người lịch sử? Điều đó còn có những ý nghĩa như thế nào đối với thời đại ngày nay? - Mối liên kết giữa các sự kiện, chi tiết ghi kể là như thế nào? Từ những sự kiện, chi tiết ấy, em đã có cái nhìn ra sao về thời đại và những con người lịch sử được ghi kể trong văn bản? Đối chiếu với những tri thức trước đó đã có, nhận thức của em đã có những biến đổi hay mở rộng thể nào?
Về nghệ thuật kí và “cái tôi” kí sự <i>Nghệ thuật kí sự và cái tôi kí sự đã để lại những dấu ấn gì?</i>	- Việc lựa chọn và sắp xếp các sự việc, chi tiết ghi kể đã góp phần thể hiện tư tưởng của tác giả ra sao? - Trong ngôn ngữ ghi kể, từ ngữ được sử dụng như thế nào? Những hình ảnh được sử dụng đáng chú ý là gì? - Hãy tìm và nêu ý kiến về những chỉ dẫn, những từ ngữ ngầm bộc lộ thái độ, tư tưởng của tác giả. Qua đó, em thấy thông điệp mà tác giả gửi đến là gì, với thái độ, tình cảm ra sao? - Em có nhận xét như thế nào về con người của “cái tôi” kí sự? Từ cái tôi đó, em có được thêm những bài học bổ ích nào cho cuộc sống của bản thân?
Về kết nối với đời sống cá nhân và thực tại <i>Văn bản giúp cho em có thêm những bài học đạo lí hay những cách nhìn nhận về lịch sử và phản ánh đời sống như thế nào?</i>	- Qua văn bản, em thu nhận được thêm những gì về con người, thời đại lịch sử được nhắc đến? - Để có được cách nhìn nhận đúng đắn về con người, thời đại lịch sử đã qua, chúng ta cần làm gì? - Con người, thời đại lịch sử cùng cái tôi kí sự đã cho bản thân em thêm những kinh nghiệm, bài học đáng quý ra sao?

nổi và tìm ra cách cắt nghĩa, lí giải; + **Mức 3:** Sáng tạo - CH tạo ra những sự đảo sâu ở tầng ý nghĩa văn bản, huy động tối đa tri thức nền với những thông tin vừa được cung cấp từ văn bản; + **Mức 4:** CH tự bộc lộ - CH hướng đến những quan niệm, đánh giá, sự trải nghiệm, cách giải quyết vấn đề... của người học.

Trên cơ sở đi theo đặc trưng thể loại, để hướng dẫn và phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại cho HS THPT, hệ thống CH ĐH văn bản kí trung đại sẽ lấy cơ sở đặc trưng thể loại làm then chốt, từ đó cụ thể hóa trong quá trình tổ chức DH ĐH văn bản bằng những CH gợi dẫn. Chúng tôi đề xuất **Hệ thống CH nhằm phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại Việt Nam** cho HS THPT như sau (xem **bảng 1**).

3. Ví dụ minh họa

Vận dụng hệ thống CH nhằm phát triển năng lực ĐH văn bản kí trung đại Việt Nam cho HS THPT vào văn bản cụ thể với những phương

pháp, hình thức tổ chức DH đổi mới, ta sẽ có được nhiều trải nghiệm và kinh nghiệm quý báu để nâng cao hiệu quả DH. **Bảng 2** là sự mô tả khái lược hệ thống CH ĐH văn bản kí trung đại vào văn bản cụ thể: **“Hung Đạo Đại Vương Trần Quốc Tuấn”**, trích **“Đại Việt sử kí toàn thư”** (Ngữ văn 10, tập 2).

Như vậy, việc xây dựng hệ thống CH ĐH văn bản kí trung đại Việt Nam cho HS THPT gắn với ý nghĩa vô cùng thiết thực, là cơ sở để quá trình tổ chức ĐH trên lớp hiệu quả hơn, tăng cường tính chủ động, tích cực của người học và nâng cao, hoàn thiện năng lực của người học trong ĐH văn bản kí trung đại nói riêng, ĐH văn bản nói chung. □

Bảng 2

CH then chốt	CH gợi dẫn
1. Về bối cảnh, con người lịch sử: <i>Theo em, những đặc điểm nổi bật của nhân vật Trần Quốc Tuấn và bối cảnh lịch sử (của thời Trần Quốc Tuấn sống cũng như thời của tác giả) sẽ có ảnh hưởng ra sao đến sự ghi kể của văn bản?</i>	- Em đã có những hiểu biết gì về nhân vật lịch sử Hưng Đạo Vương Trần Quốc Tuấn? - Ngô Sĩ Liên sống ở thời đại lịch sử như thế nào? Mối liên hệ giữa ông và thời đại ông đang sống với nhân vật Trần Quốc Tuấn và thời đại được ghi kể là gì? Để nói về “ <i>Đại Việt sử kí toàn thư</i> ”, em sẽ nói đến những ấn tượng nào? - Theo em, vì sao Ngô Sĩ Liên cùng <i>Đại Việt sử kí toàn thư</i> luôn được người đời sau nhắc đến với lòng tôn kính? Với bản thân, bài học lớn nào em có thể rút ra từ cuộc đời và sự nghiệp của ông? - Điểm dễ dàng nhận thấy để xếp văn bản “ <i>Hung Đạo Đại Vương Trần Quốc Tuấn</i> ” vào thể loại sử kí là gì? Với những đặc trưng đó, em dự đoán sẽ có thêm những nhận thức, đánh giá như thế nào về đối tượng được kí sự?
2. Về những sự kiện, chi tiết được kí sự <i>Những sự kiện, chi tiết được ghi kể liên quan đến nhân vật Trần Quốc Tuấn đã góp phần thể hiện con người nhân vật như thế nào?</i>	- Dựa vào phần đọc và chú ý hiểu đúng những từ khó, hãy cho biết có những sự kiện liên quan đến Trần Quốc Tuấn được nhắc đến, các sự kiện đó ứng với phần nào của văn bản? - Hướng dẫn HS cách ĐH qua sự việc đầu tiên được kể, tương ứng với đoạn 1: + <i>Em hãy tóm tắt sự việc đầu tiên được ghi.</i> + <i>Trong sự việc đáng kể sách giữ nước dâng vua của Trần Quốc Tuấn có những điểm gì đáng chú ý? Vì sao, ông coi “khoan thư sức dân để làm kẻ sâu rết bên gốc” là thượng sách giữ nước? Theo em, điều này còn đúng với thời đại ngày nay hay không?</i> + <i>Qua sự việc 1, em đã thấy được những phẩm chất đáng quý nào ở Trần Quốc Tuấn?</i> - Chia lớp thành 2 nhóm theo 2 dãy lớp, thực hiện hoạt động ĐH 2 đoạn còn lại - mỗi dãy 1 đoạn + Hoạt động mang tên “Tiếp sức đồng đội” + Bàn đầu tiên của dãy nhận giấy, bút và điền tên sự việc vào chính giữa; đưa ra những CH và câu trả lời đã có thể có đáp án. + Chuyển tiếp cho bàn dưới, những bàn nối tiếp sẽ bổ sung những CH hoặc câu trả lời. Mỗi bàn tối đa 2 phút + Kết quả được dán lên bảng, GV cùng HS giải đáp và ghi chốt những kiến thức - Hoạt động đồng nào: Qua những sự việc đã tìm hiểu, hãy dùng những tính từ để nêu cảm nhận của bản thân về con người Trần Quốc Tuấn!
3. Về nghệ thuật kí và “cái tôi” kí sự <i>Nghệ thuật kí sự và cái tôi kí sự của Ngô Sĩ Liên đã để lại những dấu ấn gì qua đoạn trích trên?</i>	- Để khắc họa nhân vật Trần Quốc Tuấn, tác giả đã được đặt trong những tình huống, mối quan hệ nào? - Cách lựa chọn, ghi lại những sự việc về nhân vật đã bộc lộ tính cách nhân vật và cái tôi sử kí như thế nào? - Qua phần tóm tắt những sự kiện, em hãy nhận xét về mạch kể chuyện? Kĩ thuật kể chuyện có những nét đáng chú ý nào? (gắn kết các sự kiện, chỉ dẫn - định hướng cho người đọc...)
4. Về kết nối với đời sống cá nhân và thực tại <i>Văn bản “Hung Đạo Đại Vương Trần Quốc Tuấn” đã giúp cho em có thêm những bài học đạo lí hay những cách nhìn nhận về lịch sử và phản ánh đời sống ra sao?</i>	Chia sẻ trong Nhật kí đọc: - Bản thân em học được bài học đáng quý nào từ nhân vật lịch sử Trần Quốc Tuấn? - Với cách nhìn nhận và ghi sử, em cũng đã học hỏi được điều gì từ sử gia Ngô Sĩ Liên? - Nếu trong tư cách là người ghi lại, phản ánh những sự việc của đời sống xã hội hiện tại cho mọi người và thế hệ mai sau biết đến, em sẽ nhận thấy trách nhiệm và việc mình cần làm là gì?

Tài liệu tham khảo

- [1] Nguyễn Thanh Hùng (2010). *Câu hỏi trong dạy học tác phẩm văn chương và những cách nhìn hiện đại*. Tạp chí Khoa học Giáo dục, số 60, tháng 9.
- [2] Nguyễn Thanh Hùng (2011). *Kĩ năng đọc hiểu Văn*. NXB Đại học Sư phạm.
- [3] Phạm Thị Thu Hương (2012). *Đọc hiểu và chiến thuật đọc hiểu văn bản trong nhà trường phổ thông*. NXB Đại học Sư phạm.
- [4] Đỗ Ngọc Thống (2009). “*Đánh giá năng lực đọc - hiểu của học sinh - Nhìn từ yêu cầu của PISA*”. Tạp chí Khoa học Giáo dục, số 40, tháng 1.
- [5] Bộ GD-ĐT (2006). *Ngữ văn 10*, tập 2. NXB Giáo dục.